

До спеціалізованої вченої ради Д 26.062.16
у Національному авіаційному університеті
03058, Україна, м. Київ, просп. Любомира
Гузара, 1

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Саєнка Олександра Сергійовича
на тему: «Конституційно-правове забезпечення реалізації принципу
гендерної рівності в Україні у світлі зарубіжного досвіду»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
зі спеціальності 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

Актуальність обраної теми

Свобода і демократія стали невід'ємними атрибутами розвитку сьогоденної Української держави, в якій рівність в усіх її проявах і різноманітності виступає визначальною складовою не тільки державного життя, а й суспільного розвитку, становлення громадянського суспільства. З огляду на зазначене, багатовимірність і багатоаспектність рівності як конституційного принципу, базової законодавчої і правової основи спонукає до його сутнісного, змістовного та філософського переосмислення, закладення у нього нових смислів і розуміння. Динамічний розвиток правової науки вимагає опанування нових прогресивних теоретико-методологічних підходів до принципу рівності, дозволяє розглядати в даному аспекті, в тому числі і питання гендерної проблематики.

Вимоги сучасного життя ставлять на порядок денний питання активізації правових досліджень принципу гендерної рівності, яка у правовій площині функціонує як складова загального конституційного принципу рівності прав і свобод, що є одним з основних принципів конституційного статусу людини і громадянина та принципів демократичної побудови суспільства. Тому з позицій комплексного системно-аналітичного підходу гендерна рівність, будучи складовою конституційного принципу рівності і

конституційного статусу людини і громадянина, водночас виступає відносно самостійною багаторівневою правовою конструкцією. З огляду на зазначене, ідея рівних прав чоловіків і жінок, зводиться не тільки і не стільки до рівноправ'я статей, а й вимагає всебічного забезпечення рівних прав і можливостей людям з різною гендерною ідентичністю, гарантує збалансований розвиток суспільства.

Таким чином, останнім часом актуальності набувають шляхи вирішення питань гендерної рівності, конституційно-правового регулювання даного питання, висвітлення даної проблематики у чинному законодавстві, розуміння самого терміну «гендер», підходів до розуміння «гендеру» в Україні.

З огляду на зазначене, дослідження, присвячене питанням конституційно-правового забезпечення реалізації принципу гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах, концептуально-конституційним основам гендерної рівності, еволюції ідей та міжнародних стандартів забезпечення гендерної рівності, конституційно-правовим механізмам забезпечення гендерної рівності, моделі гендерної рівності в Україні, генезису і трансформації теорії гендеру і гендерної рівності в суспільному розвитку є вчасним та актуальним.

Відповідність дисертаційної роботи сучасним вимогам науки і практики.

Дисертація є складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету «Міжнародно-правові засади протидії злочинам проти основ державного суверенітету (№ 52/15.01.05)».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Робота Саєнка О.С. характеризується комплексним, конституційно-правовим підходом до предмету дослідження. Структура роботи чітка та послідовна, наявна кореляція між поставленими завданнями, елементами новизни та висновками.

Чіткість та послідовність структури роботи, логічність співвідношення між поставленими завданнями, елементами новизни та висновками, підтверджується ґрунтовним аналізом літературних джерел, а також нормативних актів України та зарубіжних країн, що дає можливість досягнути системно питання, пов'язані з конституційно-правовим забезпеченням реалізації принципу гендерної рівності, теоретичними підходами та правовими викликами до його формування в Україні та зарубіжних країнах.

Деякі положення дисертації мають дискусійний характер, тож автор полемізує з іншими вченими, аргументуючи власну позицію. Водночас, запропонована автором дискусія не применшує значущості виконаної роботи, а навпаки, може виступити детермінантом подальших досліджень у цій царині.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, визначається й тим, що поряд із викладенням теоретичного матеріалу та відповідних положень чинного законодавства, подаються актуальні проблеми гендерної нерівності та принцип заборони гендерної дискримінації, національних механізмів забезпечення гендерної рівності країн Західної Європи, моделі гендерної рівності в Україні тощо.

У роботі матеріал викладено системно та послідовно. Дослідником опрацьовано широку та різноманітну джерельну базу. Список використаних джерел налічує 346 найменувань. Високий ступінь вірогідності та наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження також забезпечено завдяки використанню відповідного методологічного підґрунтя дослідження, що було сформовано на засадах спеціальних методів соціології як науки, в рамках якої формувалася теорія гендеру як соціального конструкту, а також

аксіологічного та історико-правового методу, які у свою чергу обумовили новизну та актуальність феномену гендерної рівності і різноманітних підходів до його визначення, теоретичного значення та проблематики його науково-практичної парадигми.

Наведене свідчить про достатній рівень обізнаності дисертанта у питаннях що досліджуються, та забезпечує належний рівень обґрунтованості наданих висновків.

Постановка завдань, визначення об'єкта, предмета та мети наукового пошуку має чіткий та зрозумілий вигляд і повною мірою відповідає загальним вимогам. Завдання та мета наукової праці автором загалом досягнуті.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації не викликає сумнівів та полягає, насамперед, у тому, що дисертаційна робота Саєнка О.С. є одним з перших комплексних і системних досліджень, в контексті якого обґрунтовуються теоретичні положення щодо становлення та розвитку принципу гендерної рівності в Україні.

До результатів дослідження дисертації, які, на наш погляд, містять елементи новизни та сприяють вирішенню ряду теоретичних та практичних проблем, належать, зокрема, такі положення:

- обґрунтовується визначення «гендеру» з аксіологічної точки зору як невід'ємної від особи біосоціальної цінності, особисте немайнове благо, яке є невід'ємним компонентом індивідуальної сутності людини та її правом;

- доводиться, що «гендер» як правова категорія – це обумовлене характером суспільних відносин глибоке внутрішнє усвідомлення особою своєї приналежності до певної статі, котра може як співпадати, так і не співпадати із статтю за народженням, на основі чого визначається модель

поведінки як у міжособистих відносинах, так і відносинах в основних інститутах суспільства;

- пропонується поняття «право на гендерну ідентичність» розглядати в об'єктивному і суб'єктивному значенні. В об'єктивному значенні право людини на гендерну ідентичність – це конституційно-правовий інститут, який є сукупністю юридичних норм, що закріплюють і регулюють суспільні відносини в сфері реалізації соціостатевої самоідентифікації людини, яка базується на принципах свободи, гідності та автономії людини, у межах єдиного правового поля; в суб'єктивному сенсі – це природна, невід'ємна від особистості і гарантована Конституцією і законами можливість самостійного і вільного усвідомлення себе як представника певної соціокультурної статі і, у разі необхідності, застосування заходів правоохоронного характеру в установленому законом порядку;

- визначено поняття гендерної рівності як комплексної правової конструкції, в склад якої входять: рівність прав, обов'язків та можливостей осіб різної гендерної ідентичності; рівність їх статусів та створення рівних умов для реалізації всіх прав людини та розвитку свого людського потенціалу; забезпечення рівної участі у суспільному житті та політиці, забезпечення рівного доступу до певних матеріальних або нематеріальних благ і цінностей на основі принципів справедливості, толерантності та інклюзивності.

Робота містить й інші позитивні висновки, відображені в дисертації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертаційному дослідженні підходи, висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній та правотворчій діяльності, навчальному процесі, просвітницькій та правовиховній роботі, а також можуть мати правозахисне та правозастосовче застосування.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій,

сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях.

Основні теоретичні положення та висновки дисертації відображено у 5 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, в тому числі в 3-х зарубіжних наукових виданнях та виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази, а також у 3-х тезах доповідей вітчизняних та міжнародних науково-практичних конференцій. Їх аналіз дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях.

Оцінка змісту дисертації.

Структура дисертації відображає мету та завдання дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списків використаних джерел (346 найменувань на 36 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 239 сторінок, з них основного тексту – 203 сторінки.

Загалом, науковий пошук автор здійснює у трьох напрямках дослідження: 1) концептуально-конституційні основи гендерної рівності; 2) еволюція ідеї та міжнародні стандарти забезпечення гендерної рівності; 3) конституційно-правовий механізм забезпечення гендерної рівності. Кожен з даних напрямків відображається у відповідних розділах, які, в свою чергу, складаються з підрозділів.

У вступі обґрунтована актуальність обраної теми, характеризується ступінь її наукової розробленості, сформульовано мету й основні завдання, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, визначені наукові методи дослідження, аргументовано наукову новизну й теоретично-практичне значення отриманих результатів, наводяться дані про публікації та форми апробації наукового дослідження.

Так, у межах першого розділу «Концептуально-конституційні основи гендерної рівності», який складається з трьох підрозділів, послідовно

розкриваються основні теорії визначення категорії «гендер» (структурно-функціональної, конструктивістської, структурно-конструктивістської), утвердження нових підходів, що відповідають модерному та постмодерному періоду наукового знання, огляду актуальних проблем гендерного дискурсу, новітніх наукових розробок у сфері мислення гендерної ідентичності та гендерної рівності. Автор досліджує методологічні підходи до трактувань категорії «гендер» і «гендерна ідентичність»; гендерну рівність як складову загального конституційного принципу рівності; проблеми гендерної нерівності та принцип заборони гендерної дискримінації. В межах даного розділу автор доходить до висновку, що «гендер» може бути визначений як обумовлене характером суспільних відносин на певному етапі розвитку суспільства і держави глибоке внутрішнє усвідомлення особою своєї належності до певної статі, котра може як співпадати, так і не співпадати із статтю за народженням, на основі чого забезпечується її соціальна самодостатність та реалізованість як такої, визначається модель поведінки як у міжособистих відносинах, так і відносинах в основних інститутах суспільства, яка в процесі нормативного регулювання та розподілу соціальних ролей і обов'язків у вигляді стереотипних уявлень та очікувань відповідає приписуваній статі та є можливою і допустимою в рамках загального правопорядку (с. 34 дисертації). Автор також наголошує, що складність дослідження феномену гендерної ідентичності пов'язана з численністю тих аспектів, вимірювань гендеру, які проявляють себе в кожному конкретному (політичному, етноконфесійному, соціологічному, соціально-психологічному та навіть техногенному) контексті, та розмаїттям гендерних груп, а звідси, і типів гендерної ідентичності (с. 35), а також стверджує, що «гендерна рівність» повинна розглядатися з позиції комплексного системно-аналітичного підходу як комплексна правова конструкція з багаторівневою структурою, в склад якої входять наступні елементи: рівність прав, обов'язків та можливостей осіб чоловічої, жіночої й

альтернативної гендерної ідентичності; рівність їх статусів та створення дійсно рівних умов для реалізації всіх прав людини та розвитку свого людського потенціалу; забезпечення рівної участі у суспільному житті та політиці, у прийнятті рішень в державі; створення рівних можливостей робити внесок у національний економічний і соціальний розвиток та користуватися його результатами; рівна оцінка та рівний ступінь врахування суспільством їх особливостей (фізіологічних, психологічних, соціальних), подібностей й відмінностей між ними, розрізнення їх гендерних ролей, інтересів, потреб й пріоритетів та забезпечення рівного доступу до використання певних матеріальних або нематеріальних благ і цінностей на основі принципів справедливості, толерантності та інклюзивності (с. 63).

Другий розділ «Еволюція ідеї та міжнародні стандарти забезпечення гендерної рівності» присвячений питанням генезису і трансформації теорії гендеру і гендерної рівності в суспільному розвитку; гендерній рівності у програмних документах та діяльності Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованих установ та європейській системі забезпечення гендерної рівності.

Дослідження відповідних питань у межах другого Розділу дало змогу автору стверджувати, що в результаті розмивання меж традиційних гендерних ідентичностей поняття «гендер» має множинний і ситуативний характер. А це означає, що поняття «гендерна рівність» повинно охоплювати не лише «традиційні» маскулінний й фемінний гендер, а й усі інші типи гендерної ідентичності (с. 101 дисертації).

Наголошується також на тому, що ідеї гендерної рівності міцно увійшли і у порядок денний європейського співтовариства. Європейський Союз (ЄС) був створений у формі міждержавної організації, але тепер він має власну окрему правосуб'єктність. Становлення гендерної політики відбувалося в рамках процесу розвитку європейської інтеграції й європейського права. Особливістю європейської інтеграції є те, що Європейський Союз створювався

на демократичних принципах, одним з яких є рівність всіх громадян. Досягнення демократії, при якій жінки і чоловіки рівні, оцінюється як реалізація принципу справедливості і розвиток самої демократії через гендерно збалансоване представництво (с. 132 дисертації).

У межах другого розділу автором звертається увага на те, що наукові знання стимулювали зміни міжнародної політико-правової практики забезпечення гендерної рівності, змусили поглянути на гендерні відносини під іншим кутом і звернути увагу на проблемні питання, пов'язані з порушенням прав людини інших осіб, які виходять за межі бінарно-гендерної моделі «чоловік / жінка» (с. 146 дисертації).

Дослідження, проведене дисертантом у межах другого Розділу дозволяє зробити автору висновок про те, що проблематика гендерної рівності формувалася в історичних умовах, обумовлених впливом внутрішніх та зовнішніх факторів, задовго до появи «гендеру» у тому вигляді, в якому його прийнято тлумачити в сучасний період. У процесі історичного осмислення гендерної рівності вирішальна роль належить фемінізму як ідеології рівноправ'я жінок та руху за подолання гендерно-статевої дискримінації та несправедливості (с. 144 дисертації).

Третій розділ «Конституційно-правовий механізм забезпечення гендерної рівності» розкривається у межах двох підрозділів – «національні механізми забезпечення гендерної рівності країн західної Європи»; «Модель гендерної рівності в Україні: проблемні питання та шляхи вдосконалення», що присвячені висвітленню основних принципів побудови і функціонування національних механізмів забезпечення гендерної рівності окремих європейських країн, проаналізовані проблемні питання теоретико-методологічних засад формування гендерної політики, організаційно-правове забезпечення гендерної рівності та механізми її реалізації в Україні.

В межах третього розділу наголошується на тому, що приклад європейських країн переконливо свідчить, що включення гендерного аспекту

в ідеологію суспільства, рівна економічна незалежність жінок й чоловіків, примирення приватної й професійної сфер, рівна участь у прийнятті рішень, викорінення всіх форм гендерно обумовленого насильства, ліквідація гендерних стереотипів, просування гендерної рівності у внутрішній і зовнішній політиці розвитку, є головними шляхами для досягнення гендерної рівності (с. 169 дисертації).

Автором також стверджується, що формування правозахисної культури в суспільстві за допомогою інтеграції принципів дотримання гендерної рівності в навчальні програми, а також привернення суспільної уваги до даних питань – ще одна ланка в житті громадянського суспільства. Освіта в сфері гендерної рівності має здійснюватися з використанням такого підходу, який передбачає врахування розмаїття суспільства, сприяти розвитку таких цінностей, як повага і толерантне ставлення до інших людей і культур, відмова від дискримінації, упередженого ставлення та нетерпимості. Навчання громадян в області гендерного рівноправ'я створює інформований соціум, який, в свою чергу, сприяє зміцненню демократії (с. 197 дисертації).

Дослідження, проведене дисертантом у межах третього Розділу дозволяє зробити автору висновок про те, що основою правового механізму забезпечення гендерної рівності в Україні є Конституція України, в якій закладені основоположні принципи поваги прав людини, рівності і свободи як базові цінності й стандарти відносин в суспільстві. І хоча гендерна ідентичність як ознака дискримінації безпосередньо в Конституції не значиться, перелік антидискримінаційних ознак у ст. 24 є відкритим, що допускає можливість такого тлумачення, згідно з яким ознака гендерної ідентичності входить до категорії «інші» (с. 197-168).

Заслуговують на підтримку висновки до роботи, зроблені дисертантом.

Зауваження щодо змісту дисертації.

Загалом можна зробити висновок, що дисертація О.С. Саєнка відзначається достатнім науково-методологічним рівнем виконання,

виваженістю й обґрунтованістю висновків.

Разом із тим, як і при дослідженні будь-якої складної та актуальної теоретико-методологічної та практичної проблеми, в зазначеній дисертації міститься низка спірних, неузгоджених і не достатньо обґрунтованих положень, які можуть стати підґрунтям для наукової дискусії та напрямками для подальшої розробки даної проблеми. Зупинимось на них детальніше.

1. Дисертаційне дослідження присвячене питанням конституційно-правового забезпечення реалізації принципу гендерної рівності. В той же час, підрозділ перший Розділу I роботи, що присвячується визначенню базових понять, аналізує такі категорії як «гендер» і «гендерна ідентичність», залишаючи поза увагою один з ключових, на наш погляд, термінів для даної роботи «гендерна дискримінація», про яку йдеться у підрозділі 1.3. Хотілося б почути позицію автора щодо такого структурування роботи.

2. Підрозділ 1.1. роботи присвячений методологічним підходам до трактування базових категорій. В той же час, підрозділ 1.2. так само присвячений, в тому числі, визначенню поняття «гендерна рівність», яке дається на сторінках 63, 85 дисертації. З огляду на зазначене, хотілося б почути позицію автора щодо доцільності висвітлення у двох окремих підрозділах визначальних для роботи понять.

3. Підрозділ 1.3 присвячений проблематиці гендерної нерівності та принципу заборони гендерної дискримінації. Однак автор не висвітлює своє бачення щодо співвідношення даних понять, їх взаємоузгодження між собою. На нашу думку, робота тільки виграла б у разі розкриття відповідного питання.

4. На сторінці 87 дисертації зазначається, що «передумовами для активного вивчення гендеру з різних наукових позицій й формування нового напрямлення соціально-гуманітарного знання прийнято вважати масовий феміністичний рух і філософію фемінізму». В той же час, автор не зазначає як поняття «фемінізм» і «гендерна рівність» співвідносяться між собою, чи є

одне частиною іншого, чи складають вони якусь систему чи підсистему у сукупності тощо.

5. На сторінках 91, 144-145 дисертації автором пропонується виділяти декілька етапів («хвиль») фемінізму: «Історично виділяють декілька хвиль фемінізму: боротьба за політичні права – XIX – початок XX століття; боротьба за права та рівні можливості – 20–60 роки XX століття; модерний фемінізм – початок 70–х років, боротьба проти насильства та завуальованих форм дискримінації».

Однак у роботі та авторефераті не наводяться критерії такої класифікації, виокремлення відповідних «хвиль» (етапів).

6. На сторінці 50 роботи зазначається, що «теорія гендерної рівності зводиться не тільки до ідеї рівних прав чоловіків і жінок, а й до всебічного вивчення та врахування особливостей функціонування кожної статі. Тобто, гендерна рівність, будучи складовою загального принципу рівності, пов'язана з ідеєю про те, що всі люди будь-якої гендерної ідентичності мають право вільно розвивати свої особисті здібності і здійснювати вибір без обмежень, заснованих на стереотипах, жорсткому закріпленні гендерних ролей і упередженнях». В той же час у підрозділі 2.2 мова йде про програмні документи ООН та її спеціалізованих установ, конвенції та інші документи, які присвячені в основному правам жінок.

7. У підрозділі 3.1. «Національні механізми забезпечення гендерної рівності країн Західної Європи» автором детально проаналізоване законодавство і національні механізми забезпечення гендерної рівності таких країн як Швеція, Литва та Латвія. Однак чим саме був обумовлений вибір саме таких країн для детального аналізу у роботі не зазначається. Тому хотілося б почути автора з даного питання.

8. Очевидно, що дисертаційне дослідження на таку актуальну та практично значущу проблематику передбачає напрацювання конкретних пропозицій у сфері конституційної правотворчої та правозастосовної

діяльності. Разом із тим, рецензована дисертація не містить додатків (у вигляді проектів законів), які б систематизували і об'єктивно підтверджували практичні аспекти дисертації, винесеної на захист. З огляду на зазначене, виникає очевидне запитання – в яких конкретних законопроектах дисертант втілює свої теоретико-методологічні та правотворчі здобутки.

Проте, зазначені зауваження, побажання та пропозиції є певною мірою дискусійними і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи О.С. Саєнка.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації, у випадку використання ідей, концепцій, розробок відомостей, дотримано вимоги норм законодавства України про авторське право.

Отже, тема дисертації є актуальною, сформульовані висновки та пропозиції, є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною і мають значення для теорії та практики конституційного права.

Таким чином, представлена дисертація Саєнка Олександра Сергійовича є самостійною завершеною науковою працею, у якій отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення завдання, що має значення для сучасної вітчизняної і зарубіжної науки, а також правозастосовної практики.

Співставлення текстів дисертації та автореферату О.С. Саєнка свідчить, що їх основний зміст в основних положеннях в цілому є тотожним і не містить змістовних і текстових запозичень із інших наукових робіт за спорідненою тематикою.

У цілому рецензована дисертація є достовірним, актуальним, новим, ґрунтовним і концептуально цілісним дослідженням.

Таким чином, запропоноване дисертаційне дослідження Саєнка О. С. «Конституційно-правове забезпечення реалізації принципу гендерної

рівності в Україні у світлі зарубіжного досвіду», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право є завершеною науковою кваліфікаційною працею, в якій знайшла вирішення комплексна наукова проблема, пов'язана з конституційно-правовим забезпечення реалізації принципу гендерної рівності в Україні у світлі зарубіжного досвіду. Дисертація відповідає вимогам п. 12 Постанови Кабінету Міністрів від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», а її автор – Саєнко Олександр Сергійович заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

Радник Першого заступника Голови Верховної
Ради України, доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Янчук А.О.

